

חוברת לימוד והגות

ט"ו בשבט

8 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שמונה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי על ט"ו בשבט: מדוע
הפך תאריך של חשבונות חקלאיים לחג, מה מלמד על האדם העץ –
היצור היחיד בבריאה שלא ציית בדיוק – ומדוע קראו חכמינו ליום הזה
ראש השנה לאילן ולא לעצים.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן ט"ו בשבט

יום הולדת בלי חג	01
היחיד שלא ציית	02
צריך לחיות כדי לאכול	03
מה צריך להשליך כדי לאכול	04
ראש השנה לאילן, ולא לעצים	05
מדוע לאסור עליו את עץ החיים?	06
שלוש שנים בלי לקחת דבר	07
טע תחילה, ואחר כך צא לקבל את פניו	08

הצגה

המשנה אינה יודעת על אחד בשבט אלא דבר אחד: זהו אחד מארבעה ראשי השנים, ראש השנה לאילן. אין בו שמחה, אין פירות, אין כוסות יין. כל אלה באו הרבה מאוחר יותר.

השאלה

כיצד הפך תאריך של חשבונות חקלאיים לחג – ומה היה באילן שהצדיק לאחל לו שנה טובה?

התשובה

המשנה: ארבעה ראשי שנים הם – באחד בניסן, באחד באלול, באחד בתשרי, ובאחד בשבט, ראש השנה לאילן.

באחד בניסן מונים למלכים; באחד באלול – למעשר בהמה; באחד בתשרי – יום הולדתו של העולם, מניין השנים, דיני השמיטה, היובל והנטיעות. ואחד בשבט הוא ראש השנה לאילן, משום שבו מתחיל השרף, שישן כל החורף, לעלות אל הענפים, ונראים הניצנים הראשונים: שיבתו לחיים של טבע רדום.

אילו נצמדנו למקור שבמשנה, לא היה ביום הזה דבר משמח. הפירות שאוכלים, היין, ארבע הכוסות – כל אלה באו הרבה מאוחר יותר, עם התפתחות ההיסטוריה, וכל דור העניק ליום הזה ממד חדש. ואף אין בשום מקום זכר ליום הולדת לנטיעת העצים.

מה שעשה את התאריך הזה לחג הוא שראו באילן סמליות העוברת לאורך כל המרקם המקראי: האדם הוא בדמות העץ. יש לו קומה זקופה, הוא נטוע באדמה. וכמה יקרה לנו ההשתרשות הזאת, השורשים הארציים שנמצאו מחדש, הענפים המפוזרים בארבע כנפות הארץ, והרצון להשיב את כל הענפים האלה אל גזע אחד.

מסקנת הרב

תאריך נעשה חג רק ביום שבו עם מזהה בו את דיוקנו שלו.

לקח לשולחן

האילן חוגג את הרגע שבו השרף עולה, הרבה לפני שנראה פרי. מה אצלנו עולה בשקט, בלי להראות עדיין דבר – אצל ילד, בתוכנית, בקשר? והאם אנו יודעים לחגוג אותו לפני שנראה את פירותיו?

הצגה

ביום השלישי נדרשת הארץ להוציא "עץ פרי", כלומר עץ שכולו ראוי למאכל. והיא מוציאה "עץ עושה פרי": עץ הנושא פירות, אך יש בו מעט פסולת.

השאלה

היצור היחיד בבריאה שלא ציית בדיוק הוא עץ. מה מבשר הדבר על האדם, שנברא שלושה ימים אחריו?

התשובה

סיפור הבריאה: נדרש "עץ פרי", ויצא "עץ עושה פרי".

בהקבלה שבין ימי הבריאה, העץ של היום השלישי מקביל לאדם של היום השישי. היום הראשון הוא יום האור, שממנו המאורות של היום הרביעי; השני הוא הבדלת המים, שמהם תצא החיה של היום החמישי; והיום השישי – האדם.

והאדם נושא בתוכו את העץ כולו. הוא עשוי מאותם רכיבים: האדמה והדומם, הצומח, האש שהיא האנרגיה, ולבסוף המדבר, האדם. וסביב העץ נמצא את אותם רכיבים: הדומם נעוץ עמוק באדמה, החיה משוטטת סביב גזעו, העופות מרחפים מעליו, וחיכוך עציו מוציא אש. מה חסר לו? האוויר, שהוא זקוק לו.

והתמודדותו של האדם היא שעמדה במקור החטא הראשון, ועץ הוא שזימן אותו: הבחירה החופשית שממנה צמח העץ נמצאת גם באדם. אילו היינו כאן רק כדי שלא לחטוא, היינו מלאכים, משוללי חירות המעשה – אותה חירות שבזכות הפתח לטעות שהיא נותנת לנו, מאפשרת לנו לתקן את אישיותנו ולהעניק לה כוח רב יותר, להט רב יותר, חיים רבים יותר.

מסקנת הרב

אילו ברא ה' עולם מושלם, שבו לא היה לאדם עוד מה להוסיף, היה העולם הזה בית הקברות שלו.

לקח לשולחן

אנו מבקשים לקרובינו חיים בלי טעות ובלי סטייה. אבל מי שירש הכול ולא חישל דבר בעצמו – נסחף עם הזרם. ממה ביקשנו לחסוך למישהו, שאולי היה צריך להניח לו לעבור דרכו?

הצגה

האמרה הידועה אומרת שאוכלים כדי לחיות ולא להפך. בט"ו בשבט אוכלים פירות בשפע, מברכים ברכות, שותים יין. הרב הופך את הנוסחה: צריך לחיות כדי לאכול.

השאלה

במה יכולה האכילה להיות יותר מצורך – ומדוע הברכה היחידה שמקורה בתורה היא זו שאומרים אחרי הסעודה?

התשובה

"ואכלת ושבעת וברכת". ו"צדיק אוכל לשובע נפשו".

המזון הוא שמאפשר לנו לקלוט את היסודות שמהם עשויה הבריאה ולהעלותם לדרגת האדם, דרך המדגם שאנו לוקחים מהם. לכן האכילה היא מצוה, ולכן הברכה היחידה שמקורה בתורה היא ברכת המזון: ואכלת ושבעת וברכת. השובע הוא המחייב את הברכה – הצדיק אוכל לשובע נפשו, כשהוא קולט אל תוכו את כל רכיבי הבריאה.

והטוב הזה קשור לארץ: ארץ טובה, זבת חלב ודבש, ארץ הקולטת בתוכה את הפרי הזה. וגם הציווי היחיד שניתן לאדם הראשון עסק במזון: מכל עץ הגן אכול תאכל. לא היו שם אלא שתי מצוות הנוגעות למעשה האכילה, אחת מצות עשה ואחת מצות לא תעשה, ואמרו חכמינו ששתיהן יחד כללו את תרי"ג המצוות.

ההנאה מן העולם הזה היא אפוא הדרך עצמה לקדש את מעשה ה': מצרפים אליה את יסודות הבריאה, ומעניקים להם ממד מוסרי ורוחני.

מסקנת הרב

לא מקדשים את העולם בפרישה ממנו, אלא בקליטתו.

לקח לשולחן

אנו אוכלים מהר, בלי לחשוב, כשעניינו בדבר אחר. מה אנו צורכים בלי לקבל ממנו דבר – מזון, זמן, תמונות? ומה נדרש כדי שסעודה סביב השולחן הזה תחזור להיות מעשה ולא הפסקה?

הצגה

המקובלים קבעו את המנהג לאכול ארבעים פירות, עשרה כנגד כל מדרגה של הבריאה. והם מיינו אותם: אלה שאוכלים עם הקליפה, אלה שמסתירים גלעין, ואלה שיש לשבור את קליפתם כדי להגיע אל הפנים.

השאלה

מדוע למיין את הפירות לפי מה שהם שומרים ומה שהם פולטים – ואל איזה מן המצבים האלה צריך האדם לשאוף?

התשובה

מנהג ארבעים הפירות, עשרה כנגד כל מדרגה, מן האצילות, האצולה, ועד העשייה, המציאות.

יש שאנו אוכלים עם קליפתם, כמו הענב או התאנה; יש שאנו משליכים את גלעיןם; יש שאנו אוכלים אף את גרעיניהם; ויש שיש להסיר מהם את המעטה החיצוני, להשליך את הקליפה ולאכול רק את הפנים. עשרה מכל סוג, כנגד ארבעת העולמות: האצילות, האצולה, הבריאה, המחשבה המוקרנת החוצה; היצירה, הצורה שנותנים לה כשמחפשים את המילים; והעשייה, המציאות המוגמרת.

מכיוון שאנו נוטים לחיות מבפנים ולא מבחוץ, התורה מבקשת מאתנו לקלוט את העולם שבחוץ ולהיפטר מכל מה שמפריע. והאידיאל הוא להגיע למצב שאין בו לא גלעין ולא קליפה. כי כך עשוי האדם, בשלבי התפתחותו השונים.

אלא שצריך לקבל את האובדן. כדי שהעץ יצמח לגובה רב, יש לגזום למטה כל ענף הצומח לאט לאט, בפראות, ומונע ממנו לצבור תנופה. ובגיוס הזה יש אובדן של אנרגיה.

מסקנת הרב

בין התוכנית הראשונה לבין מה שמחזיקים לבסוף בידיים, היה צריך לגזום דברים רבים.

לקח לשולחן

לכל אחד קליפה משלו ולכל אחד גלעין קשה משלו. מה אנו מגינים עליו בקליפה שאיש אינו יכול לחצות? ומה היה עלינו לגזום השנה כדי לגדול – האם עשינו זאת, או שהעדפנו לשמור על הכול?

הצגה

המשנה אינה אומרת "ראש השנה לעצים". היא אומרת "ראש השנה לאילן", בלשון יחיד, ובמילה אחרת. שני שמות לדבר אחד, ושני לימודים נפרדים.

השאלה

מדוע בחרו חכמינו במילה "אילן" ולא "עץ" כדי לקרוא ליום הזה?

התשובה

המשנה: ראש השנה לאילן. והקשר המספרי בין "אילן" לבין סכום שם הוי"ה, עשרים ושש, ושם אדנות, שישים וחמש: תשעים ואחת.

מן "עץ" באה "עצה": העץ דורש ממך מעט מחשבה, הוא מזמין אותך לבחון מחדש את מידותיך, להחיל על התפתחותך שלך את עקרונות העץ המזין – העידור, הניכוש, הזיכול סביב הגזע כדי למנוע מן החרקים לכרסם את השורשים. ולכן גם הצדיק נמשל לשני עצים כאחד: "צדיק כתמר יפרח, כארו בלבנון ישגה" – כארו, שאף שאינו נושא פרי, הוא מתבלט בשורשים שהוא נועץ עמוק באדמה.

"אילן" אומר דבר אחר. הצמיחה האנכית של העץ היא הקשר בין השמים לארץ – ובמינוח אחר, בין הטרנסצנדנטי לאימננטי. וחכמינו מקשרים את "אילן" לסכום שם הוי"ה ושם אדנות: גילוי של ה' בעולם מצד אחד, וההוויה במושג המופשט לגמרי מצד אחר.

באמרם "ראש השנה לאילן" הם מבקשים אפוא מן האדם להבין שהאילן שלפניו מייצג את מה שהוא עצמו נושא: בכל אחד מאתנו יש חלק טרנסצנדנטי וחלק אימננטי.

מסקנת הרב

הטרנסצנדנטי הוא האפשרות להתרומם ולא להישאר כבול לקטנוניות של החיים.

לקח לשולחן

איננו היום מה שהיינו אתמול, ולא נהיה מחר מה שאנו היום. מה אצלי נשאר קפוא שנים, בעוד כל השאר זו? ולאזיה גובה הייתי צריך להתרומם כדי לראות זאת סוף סוף?

הצגה

אחרי החטא, האדם מגורש מן הגן. ונאסר עליו לאכול מעץ החיים. נוהגים להסביר את האיסור בחשש שמא יחיה לעולם. הרב משיב אחרת.

השאלה

מדוע לאסור על האדם את העץ שהיה נותן לו חיים, ודווקא ברגע שחטא?

התשובה

סיפור הגן: "מכל עץ הגן אכול תאכל"; ואיסור עץ החיים אחרי החטא.

לא, אין זה כדי למנוע ממנו לחיות לעולם. אסור היה שיאכל מן החיים כשבגדיו מלוכלכים, כשנשמתו מלוכלכת, בלי אפשרות לחזור בו, לתקן את עצמו, לשוב אל טבעו המקורי ולעשות את שיבתו אל המקור. ונאמר לו: עתה, משבחרת בעץ הדעת על פני עץ החיים, תצטרך תחילה להשתמש בדעת כדי לשוב אל עץ החיים.

היה צריך להתחיל בהערכת החיים ובהענקת ממד מוסרי להם, ולהשלימים אחר כך בדעת. מה שאסור היה – לתת עדיפות לדעת ולעשות את הדעת הזאת תועלתנית במידה מסוימת.

ואכן, עץ הדעת נכלל ב"מכל עץ הגן אכול תאכל": הוא לא נבדל משאר העצים, אלא רק היה מסומן באיסור. אמרו חכמינו שהאישה רצתה לעשות את האיסור מעשי יותר כשהוסיפה שאסור אף לגעת בו – ושם היה צינור החטא: לחשוב שהציווי האלוקי אינו שלם ושיש להוסיף עליו עוד משהו. האדם עדיין לא בטח בעצמו.

מסקנת הרב

אין חטא קדמון: אין שום חטא המונח על כתפינו שלא נוכל להשתחרר ממנו.

לקח לשולחן

אנו מוסיפים איסורים על איסורינו, מתוך זהירות, ובעיקר עם ילדינו. איזו גדר הצבנו "ליתר ביטחון"? והאם לא בה, יותר מאשר בכלל עצמו, הבית מתנגש בסופו של דבר?

הצגה

עץ שניטע אינו נאכל מיד: שלוש שנים שלמות אין נוגעים בו, ברביעית אוכלים בטהרה, בירושלים, ורק בחמישית מתחילים ליהנות מפירותיו.

השאלה

מדוע להטיל על העץ ארבע שנות המתנה – ומה אומר לוח הזמנים הזה על הדרך שבה מגדלים ילד?

התשובה

דיני פירותיו הראשונים של העץ: שלוש שנים שבהן הם אסורים, הרביעית קודש, ובחמישית נהנים מהם.

לכל פרי עונתו; וכך גם הטבע האנושי וכל חינוך עצמי, הנעשה לאורך זמן. מי שעוסק בתורה, אומר המזמור, "והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו" – כי הפירות אינם צומחים כולם בבת אחת.

העץ ממתין אפוא שלוש שנים. בשנה הרביעית יש לאכול את פירותיו בטהרה, בירושלים, או את פדיונם: בטבילה רוחנית, באווירה של התחדשות ההווה. ורק בשנה החמישית מתחילים ליהנות מן העץ הזה. כך גם בחינוך הילד, שמתחילים בו מגיל חמש, בלי להתחשב באותן שנים ראשונות שבהן הוא מקבל יותר משהוא נותן.

כי התכלית אינה לקבל. יש שאנו נמצאים במצב הזה של בקשה, אבל התכלית היא לתת את הפרי, לחלוק אותו. והעץ נותן את פירותיו בנדיבות, בלי להבחין בין בני האדם – ולכך צריכות להיות השלכות על התנהגות האדם כלפי חבריו.

מסקנת הרב

לעסוק בתורה אין פירושו לוותר על מה שמרכיב את העולם הזה: פירושו לדאוג שהיא תשתלב במציאות העולם הזה.

לקח לשולחן

אנו מצפים מילדינו שיחזירו לפנינו שסיימו לקבל. ממי בבית הזה אנו דורשים פירות מוקדם מדי? ומי מאתנו עדיין מקבל, כשחשבנו שהוא כבר מוכן לתת?

טע תחילה, ואחר כך צא לקבל את פניו

הצגה

עץ שהועתק ממקומו חדל לתת את פירותיו; צריך לשתול אותו מחדש במקום אחר, ויש קרקעות המתאימות לעצים מסוימים ולא לאחרים. משום כך הגלות נחווית כשמן של מוות.

השאלה

אם מבשרים לך על ביאת המשיח ברגע שנטיעה בידך – מה תעשה בעץ?

התשובה

דברי חכמים: אם הייתה נטיעה בידך ואומרים לך הרי המשיח בא, טע תחילה את הנטיעה ואחר כך צא לקבל את פניו. ודברי הנביא: "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשא לעמי ישראל כי קרבו לבוא".

תכונה של העץ היא היותו נטוע באדמתו: אם מעבירים אותו או עוקרים אותו מסביבתו, לא יוכל עוד לתת את פירותיו. כך גם העמים, ולכן אנו רואים בגלות שמץ של מוות. אבל השמן הזה לעולם אינו סופי: יש אפשרות לשוב לחיים, למצוא שוב את הנשימה, כשם שהעץ משיר את עליו ומתחדש במחזוריות. גם העם נקרא לעשות כן.

הנביא אומר זאת להרי ישראל: "ענפכם תתנו ופריכם תשא לעמי ישראל כי קרבו לבוא". הבלבול החדש הוא דרך להפיח חיים חדשים בעם שעבר ניסיונות ארוכים – וגם באדם, הקובע לעצמו במסלול חייו שלבי התפתחות הדומים לאלה של העץ.

וחכמינו הרחיקו את הממד הזה עד שאמרו: אם הייתה נטיעה בידך ומבשרים לך על ביאת המשיח, אל תזניח אותה, אל תרפה ממנה. טע תחילה את העץ, ואחר כך צא לקבל את פני המשיח – כי נטיעת העץ הזה מסייעת לביאת הגאולה.

מסקנת הרב

פירותיו של האדם מציינים מועדים שאינם מוגבלים בזמן: הצאצאים הם יציאה בלתי פוסקת מן העצמי, דרך הבנים ובני הבנים.

לקח לשולחן

קל לנטוש את העבודה הקטנה שבידינו למען הבשורה הגדולה המתקרבת. מה הנחנו השנה מידינו משום שנראה שמהו חשוב יותר עומד לבוא? ומה צריך לסיים לטעת לפני שיוצאים לקבל את פני דבר כלשהו?